

Barokk könyvtárak Magyarországon (1770–1820)

Magánkönyvtárakból kialakult, nyilvánossá váló könyvtárak

2024/25/1. félév

Készítette: Nagy Kristóf György

Építész MSc 1. - Műemlékvédelem és rekonstrukció

Konzulens: Kottmayer Tibor

mestertanár

Külső konzulens: Dr. Nagy Gergely Domonkos PhD

Absztrakt

Ma már természetesnek mondható, hogy egy könyvtár, mint közintézmény bárki számára látogatható, általában egy egyszerű regisztráció után. Azonban ez nem mindig volt így, nem voltak mindig közkönyvtárak. A 18. és 19. században, a felvilágosodás korában jött létre az első három nagy állami tudományos könyvtár az akkori Magyarország területén. Az ezt megelőző korszakokban magán könyvgyűjtemények voltak, amik magán könyvtárakban, könyvtár helyiségekben voltak elhelyezve.

A tanulmányomban öt olyan felvilágosodás kori, pontosabban 1770 és 1820 közötti, barokk magánkönyvtárat vizsgállok, amiknek magán könyvgyűjtemények képezték az alapját, de látogathatóságukat megnyitották a szélesebb publikum számára is. Mivel ekkor a könyvtárak még nem középületként funkcionáltak, ebből kifolyólag nem is volt indokolt, hogy az különálló épület legyen. Ezért a barokk könyvtárak minimális feltétele a kutatás során, hogy a helyiségek, ahol a könyvgyűjtemény található, vagyis az olvasó-/ könyvtárterem barokk stílus elemeket hordozzanak.

Az öt könyvtár között három főpapi és kettő főúri könyvtárat mutatok be. A három tárgyalta főpapi könyvtár Klimó György-, Esterházy Károly- és Batthyány Ignác püspökök, a kettő tárgyalta főúri könyvtár gróf Teleki Sámuel és báró Bruckenthal Sámuel könyvtárai. Ezeknek a könyvtáraknak a kialakulását ismertetem. Illetve építészeti elemzem őket, keresem mik a hasonló és mik az eltérő térszervezési-, térkapcsolati-, térkialakítási elemek, berendezési tárgyak, stílus elemek.

Tartalom

Bevezetés.....	5
A könyvtárak jelentősége	5
A középületek jelentősége	5
Korszak lehatárolása.....	6
Terület lehatárolása.....	7
Kutatásmódszertan.....	7
Főpapi könyvtárak.....	8
Pécs, Klimó György könyvtára.....	8
Eger, Esterházy Károly könyvtára	12
Gyulafehérvár, Batthyány Ignác könyvtára	15
Főúri könyvtárak	17
Marosvásárhely, Teleki Téka	18
Nagyszeben, Brukenthal Sámuel könyvtára	20
Összehasonlító elemzés.....	22
Pécs, Klimó György könyvtárának alaprajza	23
Eger, Esterházy Károly könyvtárának alaprajza.....	24
Gyulafehérvár, Batthyány Ignác könyvtárának alaprajza.....	25
Marosvásárhely, Teleki Téka alaprajza.....	26
Nagyszeben, Brukenthal Sámuel könyvtárának alaprajza.....	27
Építési adatok összehasonlítása	28
Térbeliség	30
Helyiségek	31
Természetes megvilágítás	32
Belső terek	34
A kutatás további lehetséges irányai	36
Források.....	38

Ábrajegyzék	42
-------------------	----

Bevezetés

A könyvtárak jelentősége

Ma már természetes, hogy ha valaki keres egy tudományos könyvet, akkor a legközelebbi könyvtárba, mint közintézménybe el tud menni és meg tudja nézni, hogy az adott könyv ott elérhető-e. Ha nem elérhető, de egy másik könyvtárban megtalálható, akkor pedig könyvtárközi kölcsönzéssel el tudják hozni neki az adott könyvet. A digitális világban ez a folyamat pedig egészen felgyorsult, gördülékennyé vált, hiszen a könyvtárak általában rendelkeznek digitális katalógussal, így hamar utána tudunk járni, hogy az adott könyv fizikálisan meg van-e a hozzánk legközelebb eső könyvtárban. Ha nem, akkor pedig könyvtárközi kölcsönzés digitális is kezdeményezhető. Sőt manapság digitálisan is elérhető rengeteg könyv. Azonban ez nem mindig volt így.

A könyvnyomtatás tette lehetővé, hogy a leírt és sokszorosított tudás/információ közkincs legyen. Kialakult a rendszerezés, és a publikáció fogalma. Mindezek a digitális társadalomban el fognak tűnni, mint ahogy eltűnt a szakkatalógus, az ETO osztályozórendszer, a társadalom túl fog lépni a "könyvtár" alapú rendszereken. Épp ezért kell megörökíteni a folyamatot és az állapotot, amely a XV. századtól a XX. század végéig lejátszódott, és amelyben a tudomány alapja a publikáció, mint véges, lezárt tudás és végső soron a könyv állt.

A könyvek mellett a könyvtár, mint épülettípus, is el fog tűnni, vagy nagyon jelentősen átalakul a XXI. században. Ezért most szükséges és indokolt leírni, bemutatni, összefoglalni (monografikus szinten) azt az állapotot, formát, amely a könyvnyomtatás elterjedését követően kialakult, főképpen az európai kultúrkörben. Ennek a munkának egy kis része a jelen dolgozat.

A középületek jelentősége

A 19. század során, a kiegyezésig (1800-1867) létrehozott két legnagyobb tudományos könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára továbbá az az első nagy állami tudományos könyvtár, az Egyetemi Könyvtár (18. sz. második felétől) mind fontos szerepet játszott abban, hogy ma a tudományos könyvekhez való hozzáférhetőség közcélú, mindenki számára biztosított. Ezt támasztja alá, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Magyarország nemzeti könyvtára, amit gróf Széchényi Ferenc alapított meg 1802. november 25-én, volt az első nemzeti közintézményünk. A nagy nemzeti könyvtárak és országos gyűjtemények fenn fognak maradni, mint "génbank" vagy múzeum, viszont a

közkönyvtár, szabadpolcos rendszerével, olvasó- asztalaival és szobáival el fog tűnni, ahogy a katalógus szekrények is mára eltűntek a könyvtárakból.

A közintézményi státusz építészeti szempontból rendkívül fontos, hisz legtöbb esetben a közintézményeknek presztízs szerepük van, így egy közintézmény épülete sokszor egy magas építészeti nívóval rendelkezik. Ezért az utóbbi évszázadokban az új típusú középületek vizsgálata rendkívül fontos szerepet játszik az építészettörténeti kutatásokban, hisz az építészet fejlődését már nem csak a várakon, várkastélyokon, kastélyokon és szakrális épületeken keresztül, hanem múzeumokon, színházakon, hangversenytermeken, könyvtárakon és egyéb középületeken keresztül is lehet vizsgálni. Az első ilyen jellegű nagy hazai középületek jellemzően a reformkorban épültek, amikor az uralkodó stílus még a klasszicizmus volt.

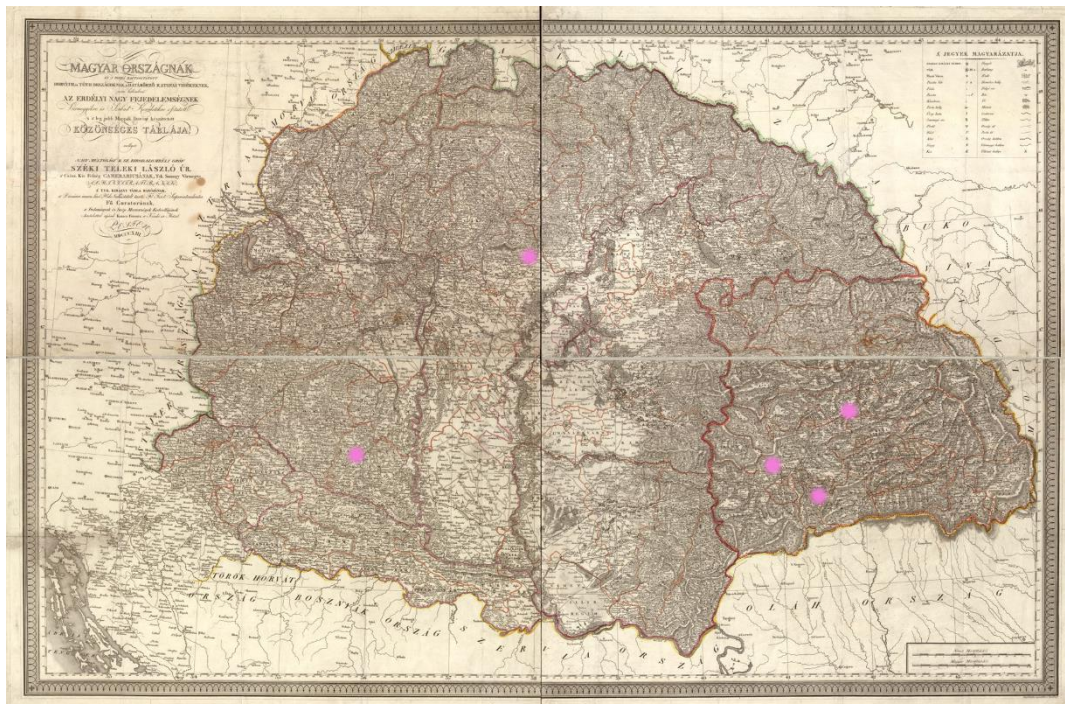
Korszak lehatárolása

Általánosan elmondható, hogy a barokk kor a tudás és a művészet terjesztésén munkálkodott. Ennek példáját látjuk a barokk kertek építményeiben, az operaházakban, és jól illeszkedik a sorba a könyvek közététele, bemutatása számára kialakított épület vagy épületrész.

Az első három nagy állami tudományos könyvtár mindegyikére igaz, hogy főurak vagy főpapok adományozták a könyvgyűjteményeiket a nemzet számára, ezek adták a későbbi könyvtárak alapját. Azonban nem csak e három adományozónak voltak könyvgyűjteményei. A felvilágosodás korában (1772 – 1795) a kor szellemiségéhez mérten sok főúr, főpap, tudós, író, köznemes, polgár, iskolai intézmény gyűjtött könyvet, és ezt könyvtárakba rendezték, ez egy pillér volt a felvilágosodás eszméinek terjesztéséhez. Ebben a korszakban Magyarországon még a barokk volt az uralkodó építészeti stílusirányzat. A tanulmányomban ezeket a felvilágosodás kori, tágabb értelemben 1770 és 1820 közötti időszak, olyan barokk magánkönyvtárait vizsgálom, amiket **megnyitottak a köz számára**. A korábbiakban ismertettek szerint ekkor a könyvtárak még nem középületként funkcionáltak, ebből kifolyólag nem is volt indokolt, hogy az különálló épület legyen, vagy önállóan megközelíthető épületrész legyen. Ezért a barokk könyvtárak minimális feltétele a továbbiakban, hogy a helyiségek, ahol a könyvgyűjtemény található, vagyis az olvasó-/ könyvtárterem barokk stílust képviseljen.

Terület lehatárolása

A tanulmányomban Magyarország alatt területileg egyrészt a Habsburg uralkodó segítségével visszafoglalt, korábban részben a törökök által uralt középkori Magyar Királyság területeit értem, ami Habsburg kormányzás alá került. Másrészt, habár Erdélyt nem egyesítették Magyarországgal, megőrizte területi külön állását, és a Habsburgok külön kormányozták, és csak az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után lett területileg is ismét Magyarország része, de mivel kulturálisan, közéletben és több szempontból is kapcsolatban volt Magyarországgal, ezért Erdélyt is vizsgálom a tanulmányom során.

1. ábra: Karacs Ferenc térképe 1813 [1]

Kutatásmódszertan

A könyvtárakkal kapcsolatban több irodalom, könyvtár- és olvasmánytörténeti kutatás is készült, mivel kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, tudományos és még sok szempont miatt ez meghatározó. Ezen kutatások rendkívül átfogóan készültek. Azonban a könyvtár, mint a könyvek gyűjtőhelyének építészeti vonatkozásairól kevesebb szó esik ezekben a tanulmányokban. Ezért az irodalom, könyvtár- és olvasmánytörténeti kutatások alapján megnéztem, hogy az adott korban kiknek voltak könyvtáraik, melyek voltak azok a könyvtárak, amiket nyilvánosság előtt is megnyitottak (Tóth, 1987) (Dóbék, 2020). Más források segítségével azt kutattam, hogy fizikailag hol helyezkedhettek el ezek a könyvtárak és milyen építészeti jegyekkel bírnak az adott helyek, helyiségek.

A könyvtárépítészet monografikus szintű összefoglalása még nem készült el. Dolgozatom célja egy olyan metodika kidolgozása, amely segítségével az adott épületek elemezhetők, és a fejlődéstörténet egy fontos korszakának bemutatása, amikor a mai értelemben vett közkönyvtárak kialakultak.

Főpapi könyvtárak

A korban valamennyi római katolikus főpap udvarában volt könyvtár, azonban ezek közül kiemelkedik három nagy főpap gyűjteménye, a következőkben ezeket vizsgálom.

Pécs, Klimó György könyvtára

2. ábra: Pécsi püspöki palota és a könyvtár helye [2]

Pécsett Klimó György (1710-1777) elődje, Berényi Zsigmond püspök (1694-1748) hozta létre az első jelentős könyvgyűjteményt. Ezt a könyvgyűjteményt továbbfejlesztve Klimó György a püspöksége alatt (1751-1777) döntött úgy, hogy a könyvtárnak már nem elég egy szoba a Püspöki palotában, ezért a Püspöki palota átépítésekor egy új épületet szándékozott létrehozni és abban kívánt egy nyilvános jellegű egyetemi könyvtárat alapítani. Az átépítések során a palota homlokzatai egységes barokk arculatot kaptak.

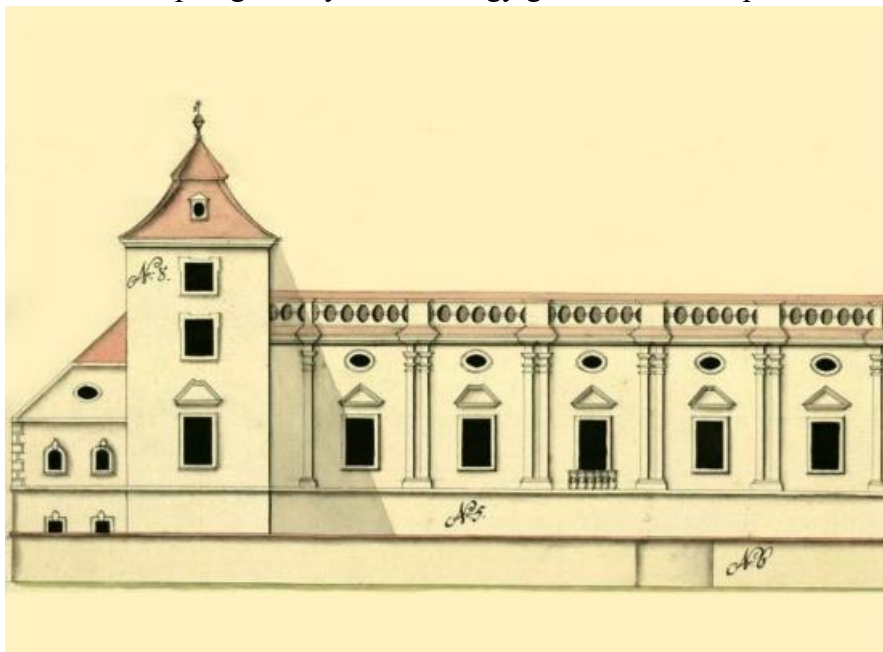
Az új épületnek a Püspöki palota telkén a délnyugati oldalon található üres területet jelölték ki, a déli sarkon található torony és a palotaépület között.

3. ábra: Hermannng pozsonyi mérnök tervrajza a pécsi püspöki palotáról (1754) a könyvtár építése előttről. [3]

Az új épületszárny így összekötötte a déli saroktoronyt a püspöki rezidenciával. A tornyot a könyvtár tudományos céljainak megfelelően csillagászati és földmérő eszközökkel látta el. Ahhoz, hogy az új szárny illeszkedni tudjon a meglévő palota épületéhez be kellett avatkozni, így feltöltötték a déli zwingert, falközt és a ledöntötték a külső várfal egy részét, mellvédé alakították át. Ezzel egy sétány alakult ki a déli oldalon a palota előtt egészen a nyugati toronyig.

A könyvtári szárnyat egy emeletesre, a déli palota szárny szintjével azonos szintre építették. Azonban, hogy a palota arányai ne sérüljenek az új szárnyat alacsonyabb termekkel és tetővel épült, emellett a tető félnyereg kialakítást kapott, a palota kert felé lejtve, a szintbéli különbségek áthidalására pedig a könyvtár felett egy galéria került kiépítésre.

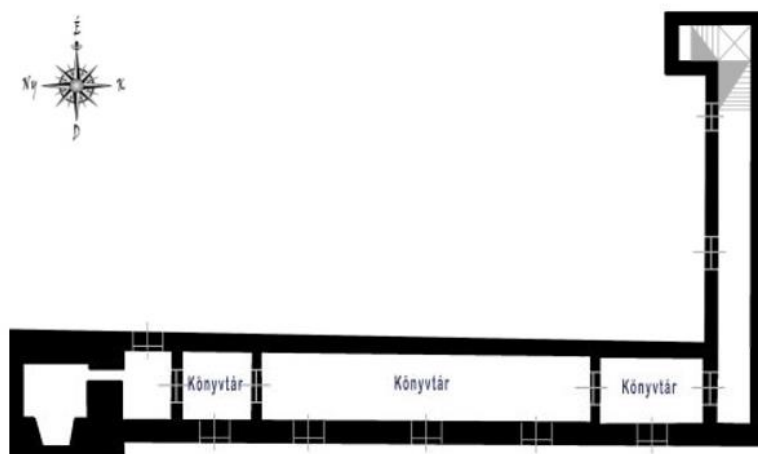

4. ábra: A pécsi püspöki könyvtár épülete, homlokzata 1778-ban [4]

5. ábra: A pécsi püspöki palota épület együttese ma madártávlatból [5]

A könyvtár bejárata a belső udvar felől, az északkeleti oldalon lévő főlépcsőnél volt. A lépcsőn feljutva egy előcsarnok található, innen belső udvar felé kilátást biztosító, a nyugati homlokzaton található ablak helyezkedett el. Az előcsarnok délnyugati végén nyílt a könyvtár bejárata. A könyvtár keletről nyugatra helyezkedett el, három terem/szoba alkotta. A szobák boltíves mennyezettel rendelkeztek. Az első és harmadik szoba kisebb méretű volt, déli irányba 1-1 ablakkal ellátva, a középső terem egy három ablakkal ellátott nagyobb terem volt, a középső ablakon egy kisebb erkély volt található. Az első szoba az olvasószoba volt egyszerű deszka padlózattal, a középső nagyterem szolgált a könyvek elhelyezésére. Padlózata tölgyfából készült, szabályos négyszög mintázatú volt. A könyveket falhoz rögzített polcokban tárolták. A nyilvános könyvtárat 1774-ben nyitották meg. 1832-ben a gyűjteményt átköltöztették a Pécsi Püspöki Lyceum épületébe.

6. ábra: A könyvtár alaprajza 1774-ben [6]

Eger, Esterházy Károly könyvtára

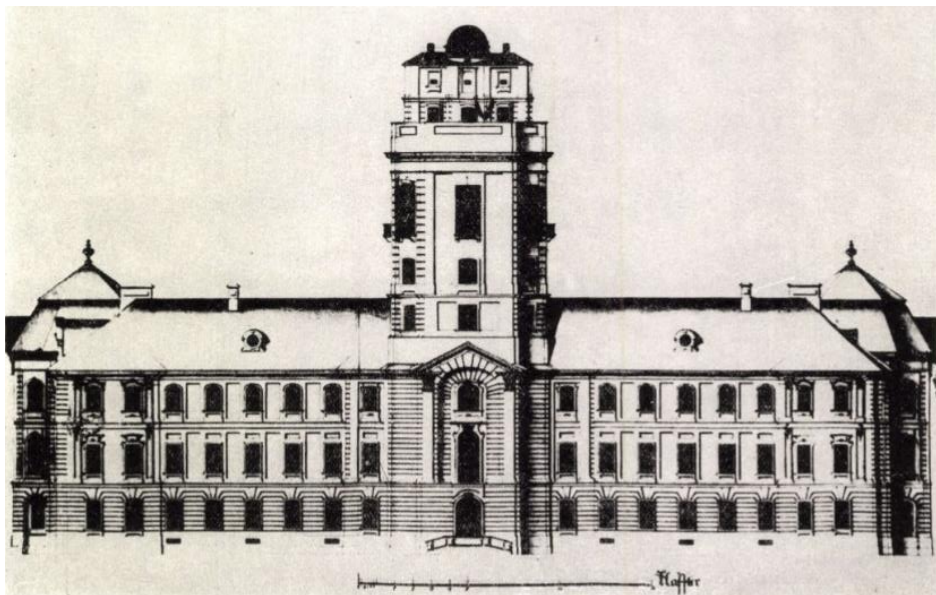
7. ábra: Egri Líceumban és a könyvtár helye [7]

Esterházy Károly (1725-1799) egri püspök Klimó Györgyhöz hasonlóan azzal a szándékkal kívánt könyvtárat létrehozni, hogy egy egyetemet kiszolgáljon.

Ennek előzménye, hogy Barkóczy Ferenc egri püspök (1710-1765) egyetemet akart alapítani Egerben így 1761-ben megbízta Josef Ignaz Gerl (1734-1798) építész a tervek elkészítésével. Barkóczyt Mária Terézia 1761. július 13-án esztergomi prímásnak nevezte ki, ezért új püspököt kellett kinevezni Egerbe, ez a személy Esterházy Károly lett 1762-től. Az egyetem alapítását Esterházy Károly is céljával tűzte ki, és Josef Gerl építész egy nagyobb egy emeletes épület tervezésével bízta meg, az új tervekben már egy könyvtár és egy csillagásztorony is kapott helyet. A megváltozott igények, és az építésszel való összetűzés miatt 1764-től Fellner Jakab veszi át a projektet, és átdolgozza a terveket egy két emeletes épületté. Egészen 1779-ig ő végzi a tervezési feladatokat és az épület az ő tervei alapján nyerte el végleges formáját. Az építkezés 1762 és 1785 között zajlott.

A Líceum épülete barokk stílusban épült. A szabadon álló négyszög alaprajzú kétemeletes épület négy szárnyból áll, a szárnyak egy négyzetes udvart fognak közre. Az épület mind a négy utcai homlokzata erősen kiugró középrizalittal, és kevésbé kiugró kéttengelyes oldalrizalitokkal rendelkezik. A középrizalit a nyugati főhomlokzaton, illetve az északi és déli homlokzatain

háromtengely osztású. A timpanonos középrizalitoknál az első emeleteken konzolokon nyugvó erkélyek találhatóak. A D-i homlokzat középrizalitjában nincs erkély, íves oromzat koronázza. A keleti homlokzat középtengelyében egy egytengelyes csillagvizsgáló torony található, ennek alsó szintje enyhe, lesarkított rizalitot alkot, főpárkány magasságában timpanonnal, az első emeletén konzolos, kovácsoltvas mellvédes erkéllyel.

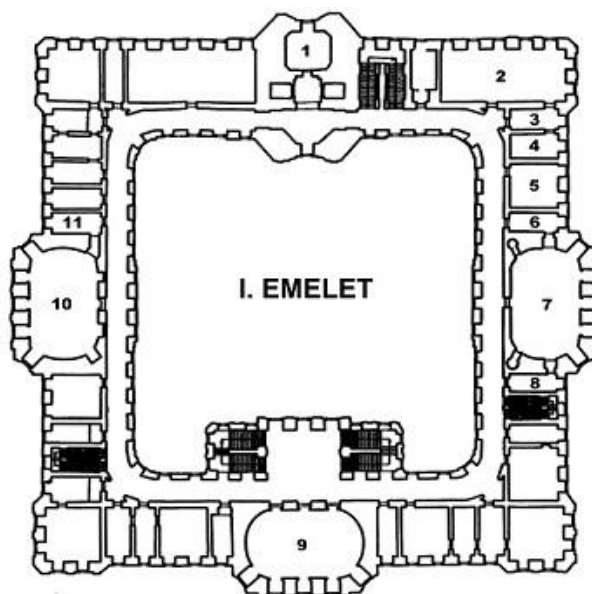

8. ábra: Egri Líceum keleti homlokzatrajza, 1784 [8]

9. ábra: Egri Líceum ma madártávlatból [9]

A könyvtár az épület déli szárnyának központi nagytermébe került, a képen 7-es számmal jelölve, ezt kiegészíti két mellékterem (6 és 8) illetve az olvasószoza 5-ös számmal.

10. ábra: Egri Líceum alaprajza [10]

Az egyhajós lekerekített téglalap alakú könyvtár $19 \times 11 \times 15$ méteres terem, két emelet belmagasságú, amit egy galéria szint tagol. A 2 szinten 5-5, összesen 10 ablak nyílik a déli irányba. Teknőboltozatos mennyezetén a tridenti zsinat megnyitását ábrázoló freskó található. A képet Johann Lucas Kracker festette Joseph Zach segédletével 1778-ban. A könyvek tárolására egy fa szerkezetű, galériával ellátott a belső falfelület egészét beborító állványzat és az abban kialakított könyvespolcok szolgálnak. A díszes faszerkezetet Lotter Tamás egri asztalos készítette 1778 és 1780 között. A könyvtárat 1793-ban nyitották meg.

11. ábra: Egri Líceum könyvtárterme [11]

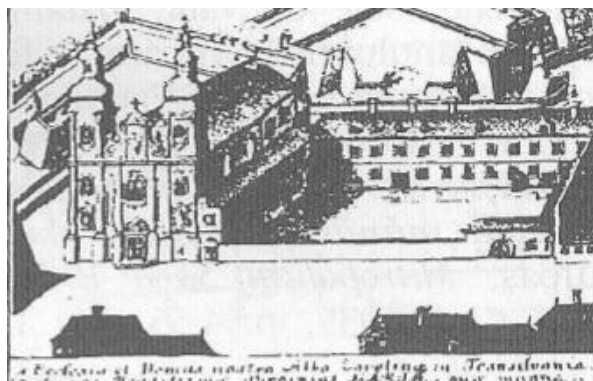
Gyulafehérvár, Batthyány Ignác könyvtára

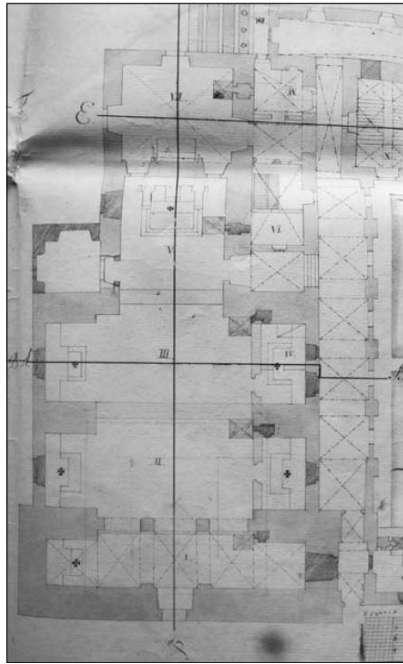
12. ábra: A Batthyáneum helye [12]

Batthyány Ignác püspök (1741-1798) a papi pályafutását Egerben kezdte, a könyvek iránti érdeklődést és az azokról való gondoskodást Esterházy Károly egri püspöktől tanulta el. 1780-ban Batthyány erdélyi püspök lett, így Gyulafehérváron folytatta a könyvgyűjtést. A gyűjteményét Nagyszebenben a Baussner ház 3 szobájában, egyrészt pedig Gyulafehérváron a püspöki palotában tárolta.

1792-ben megkapta a püspökség a II. József által 1783-ban feloszlatott trinitárius szerzetesrend 18. század elején épült barokk stílusú templomát és kolostorát. Ez Batthyány Ignácnak kedvezett és az épületegyüttesben alakított ki a könyvtárat, és a többi püspökhöz hasonlóan csillagdát is.

13. ábra: Gyulafehérvár, egykori trinitárius templom és kolostor. 1719 [13]

14. ábra: A templom alaprajza, 1786 után [14]

A könyvtár az egykori templomban került kialakításra. A templom eredetileg egy négy emelet magas épület, amelyet az átalakításkor köztes földemekekkel osztottak meg. A földszinten a püspöki nyomda kapott helyet, az első emelet egy légtér maradt, itt a könyvtáros lakása került kialakításra, a második és harmadik emeleten a könyvtár található, a negyedik emeleten, amely nem a teljes alaprajzi vetületben jelenik meg, pedig két szoba és egy nyílt terasz található, ahol a csillagvizsgáló került elhelyezésre.

A könyvtár előszobája a második és harmadik emeleten az egykori templom csarnokában van kialakítva. Innen egy kétszárnyú ajtón keresztül jutunk a boltozattal lefedett nagyterembe, ami két emelet magas és két részből áll, ami az egykori templom hajójából és a falív által elválasztott négyszögű szentélyéből lett kialakítva. Az első részt, a volt templomhajó falait 2 szint magas fa könyves szekrények borítják, középen, az első szint magasságban fakarzat fut körbe. A második részben már csak szekrények sorakoznak. Az intézményt hivatalosan Batthyány Ignác 1798 nyitotta meg, és az alapító levélben foglaltak szerint nyilvánossá tette.

16. ábra: Gyulafehérvár, Batthyáneum nagyterme [16]

Főúri könyvtárak

A főpapok mellett a főurak is gyűjtötték a könyveket a korban, főként a reformáció elterjedését követően. Alapvetően felekezettől függetlenül, de ahhoz szervesen kapcsolódva a könyvgyűjtés felzárkózott az egyéb főúri gyűjteményekhez, mint kincsképzés, amelyek önálló helyiséget kaptak a kastélyokban, palotákban, rezidenciákon: fegyvertár, képcsarnok, orangerie, étkező. Így legtöbb kastélyban divat volt ekkor könyvtárat is kialakítani. Az új épületrészt a könyvek speciális elhelyezési, tárolási és használati igényeihez kellett kitalálni.

A következőkben két fontos könyvgyűjteményt vizsgálok, amelyeket tulajdonosai nyilvánossá tettek.

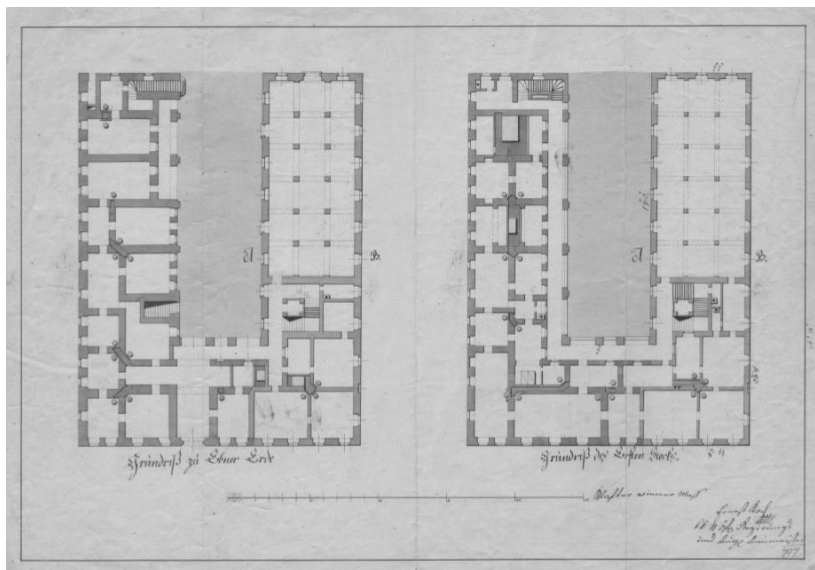
Marosvásárhely, Teleki Téka

17. ábra: A Teleki Téka helye [17]

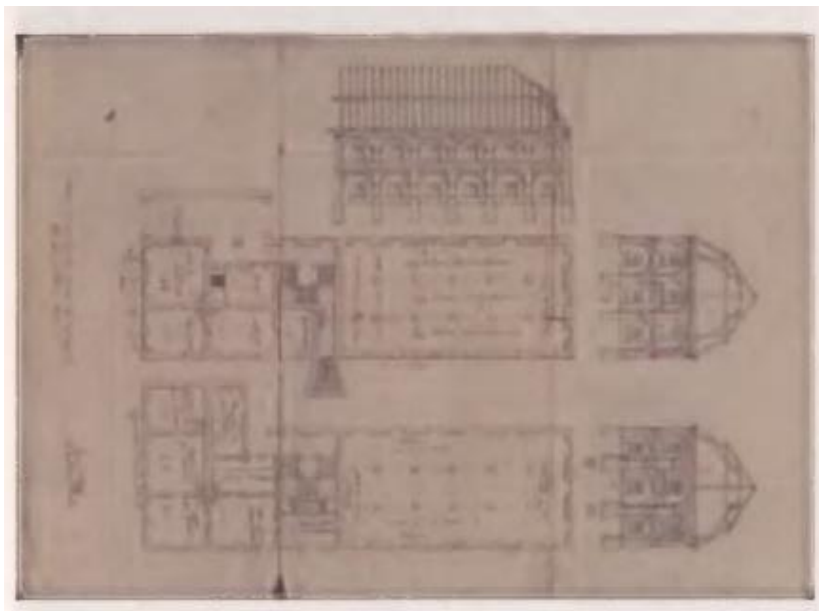
A Teleki Téka érdekessége, hogy az 1803-as megnyitásától kezdve egy nyilvánosan látogatható intézménynek szánták, ezzel gróf Teleki Sámuel református főúr (1739–1822), aki iskolát is alapított, magángyűjteményéből alakult ki az első nyilvános könyvtár Erdélyben, ami nem felekezethez vagy iskolához tartozott. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson kellett egy megfelelő épület. Teleki a felesége nagynénjétől, Wesselényi Katától örökölt egyemeletes barokk lakóházat választotta a célra. 1799-1802 között, az eredetileg L alaprajzú épületet U alaprajzúvá bővítette, így az eredeti szárny továbbra is a kancellár lakóházaként funkcionált. Az új szárnyban a földszinten a nyilvános könyvtár helyiségei kerültek elhelyezésre. A könyvtári szárny helyiségei: a könyvek tárolására szolgáló nagyterem, a nyilvános olvasóterem és a könyvtáros lakosztálya. A nagyterem hosszaház elrendezésű tér, kétszintes, háromhajós, boltozott csarnok, középhajóját pillérsorok határolják. A pillérek körül és a falak mentén is zárható szekrényekben tárolják a könyveket. A mai napig is az eredeti szekrények találhatóak meg. Az oldalhajók felett és a középhajó végei felett körbefutó galéria szint található kovácsoltvas mellvédekkel. A lakószárnyból a kancellár emeleti lakosztályának hálósobájából a könyvtár galériájára lehetett jutni, azaz a könyvtár a főbejárata mellett rendelkezett egy másodlagos bejárattal is.

A bővítésre tervrajzolt az új szárnyra elsőnek Ernest Koch (1755–1825) bécsi építőmester készített 1797-ben. Itt a középhajó még nem a mai szabadon hagyott, kétszintes állapotában jelenik meg.

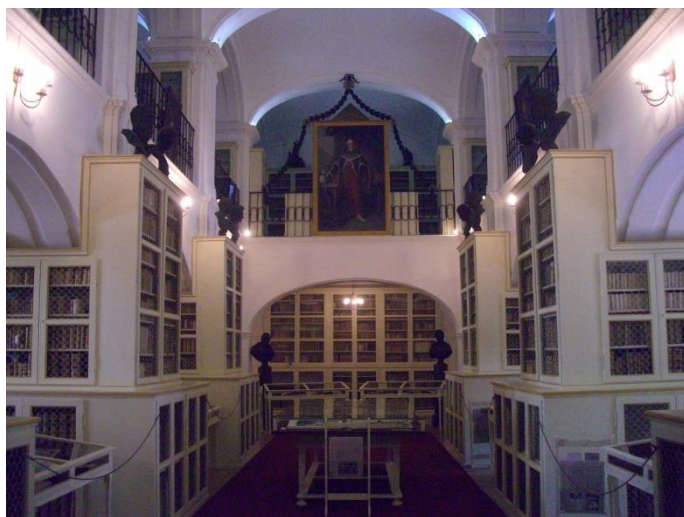

18. ábra: Ernest Koch terve, 1797 [18]

Türk Antal 1797 nyarán átdolgozta Koch tervét, szabadon hagyott középhajó viszont ebben se jelenik meg. Az építkezés végül Ignatz Schlaff 1799-es átdolgozott terve alapján kezdődött meg. A mai csarnok még itt se a mai képét mutatja, feltehetőleg az az építkezés közben alakult ki.

19. ábra: Ignatz Schlaff terve, 1799 [19]

20. ábra: Teleki Téka nagyterem [20]

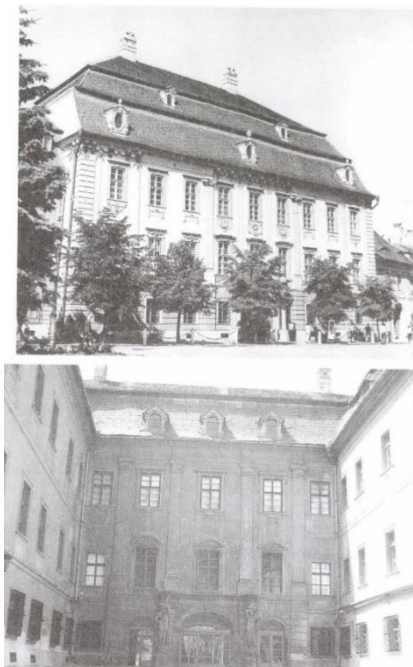
Nagyszeben, Brukenthal Sámuel könyvtára

21. ábra: Brukenthal-palota és könyvtár helye [21]

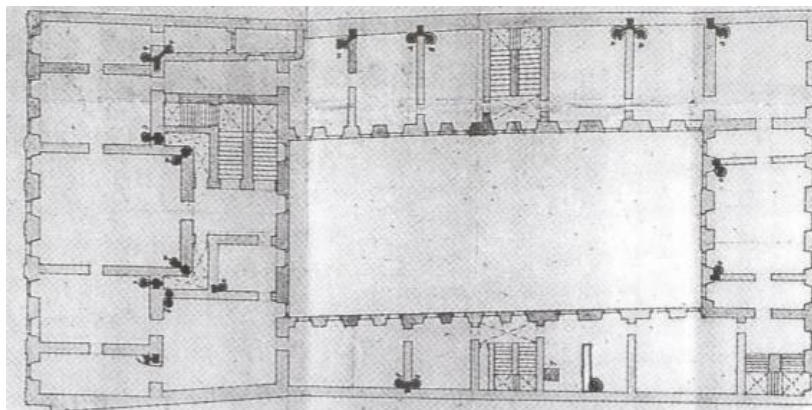
Báró Bruckenthal Sámuel (1721-1803) evangélikus vallású szász politikus, a szászok történetével foglalkozott és erről könyvtári és muzeális anyagot gyűjtött össze Nagyszebenben. Miután 1777-ben Erdély kormányzójává választották, palotát építtet 1778–1788 között. Ez ma is áll, Brukenthal Múzeum és Képtárként ismerjük. Franz Burger volt az építőmester, feltehetően a tervet is ő készítette.

A barokk palota téglalap alakú telken épült, keretes beépítéssel, a négy szárny között egy téglalap alakú belső udvar található. A főhomlokzati szárny 2 traktusú, a többi szárny 1-1 traktusú, mind a négy szárny 2 emeletes. A főhomlokzat és a belső homlokzatok is visszafogottan tagoltak.

22. ábra: Brukenthal-palota fő és belső homlokzata [22]

A könyvtár a hátsó szárnyban kapott helyett. A hátsó szárny első emelete a könyvtár, második emelete a többi gyűjtemény számára épült. A könyvtár különállóságát, és a szándékot, hogy a tulajdonos nyilvános könyvtárnak szánta, az bizonyítja, hogy a hátsó szárny önálló, rangos, atlaszokkal díszített kapuzatot kapott a belső udvar felől. A gyűjtemények 1817-ben nyíltak meg a nagyközönség előtt. Az épület ma múzeumként és képtárként működik. A könyvtár eredeti, pontos kialakítása a belső terek átrendezése, átalakítása miatt nehezen kutatható, a könyvtár berendezéséről leltár nem készült.

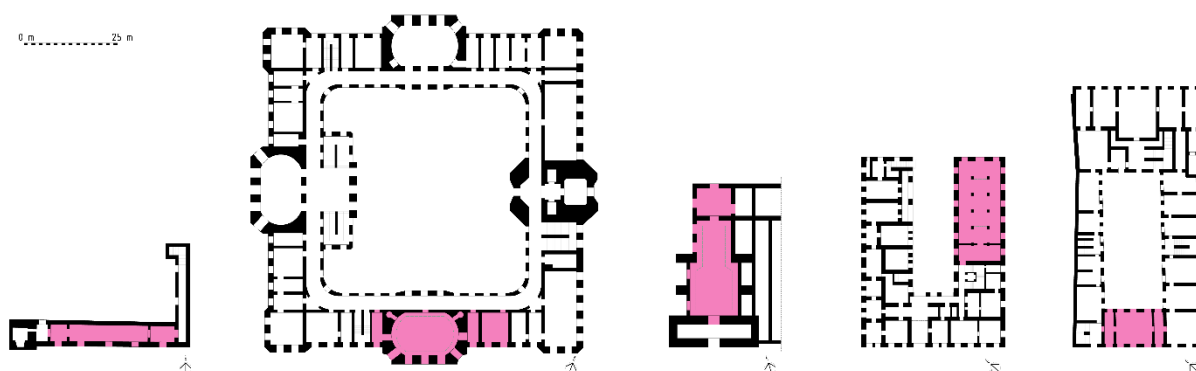
23. ábra: Brukenthal-palota első emeleti alaprajza [23]

Összehasonlító elemzés

Az könyvtárak általános bemutatása után azok összehasonlító elemzését végzem el. Az összehasonlítás tehát a leírason alapul. Az összehasonlítás azért fontos, hogy tanulságokat tudjak levonni az 5 könyvtárra vonatkozóan, illetve a korszak könyvtárépítészeti jellemzőivel kapcsolatosan. Az elemzés rávilágíthat arra, hogy az építetők és tervezők hogyan reagáltak egy változó társadalom társadalmi, kulturális és gazdasági igényeire, elvárásaira. Hogyan formálódott ki egy teljesen új igényű funkció, a nyilvános könyvtárak építészeti térszervezése.

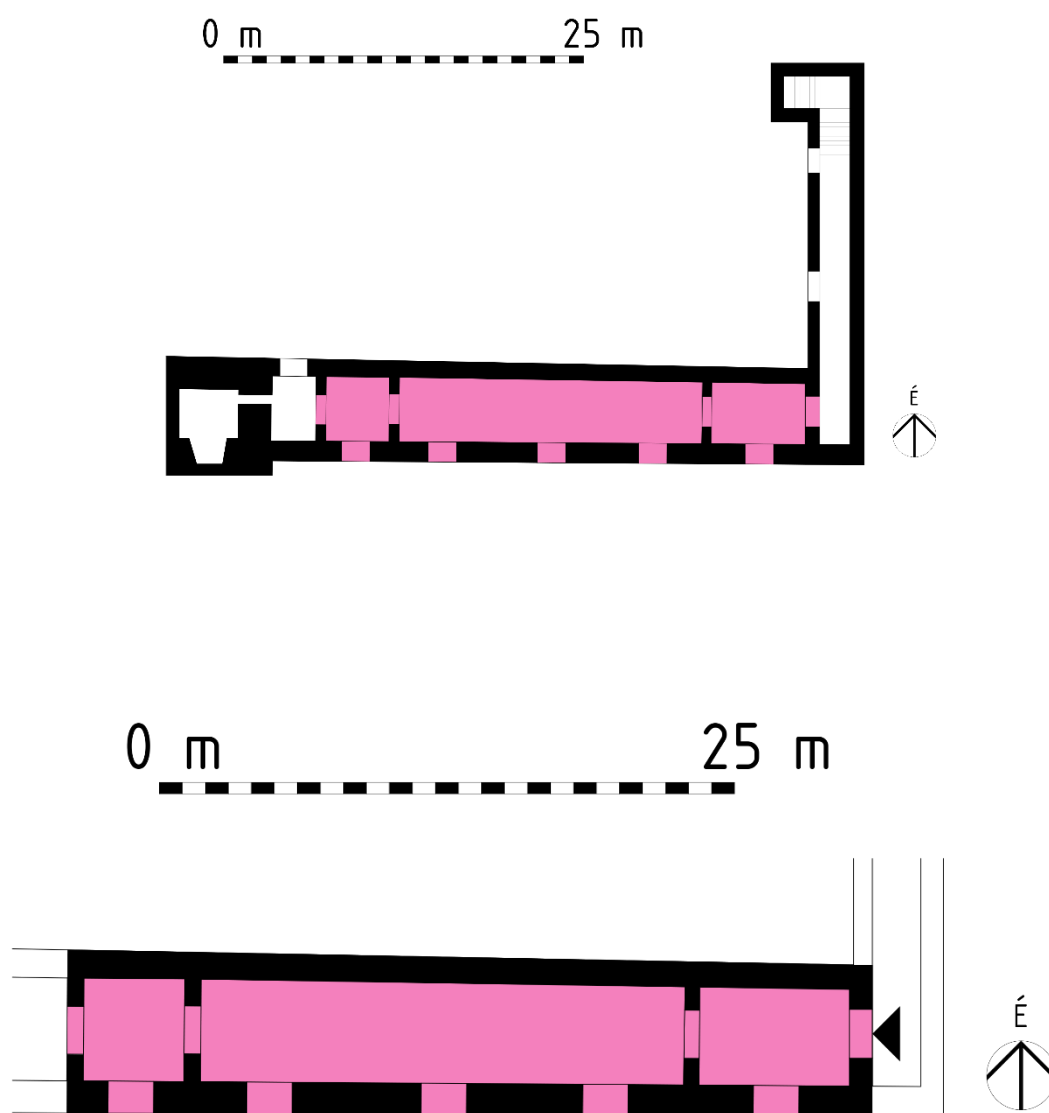
Az elemzés során elsőnek elkészítettem az épületek egységesített alaprajzi megjelenítését, hogy azok könnyebben összehasonlíthatóak legyenek vizuálisan is. Ezekben az egységesített alaprajzokban láthatjuk az épület egészét, ahol a könyvtár megtalálható volt, illetve kinagyítva a könyvtár helyiségeit. Halvány rózsaszínnel a könyvtárak helyiséget vagy feltételezett helyiséget jelöltem meg. Azokban a helyiségekben, ahol pedig galéria volt található, ott a galéria helyét halvány zölddel jeleztem.

Az alaprajzok után az épületek elemzése következik táblázatos formában különböző szempontok szerint, majd ezek tanulságait vonom le. Az elemzés szempontjainál több saját szempontot írtam, de voltak olyan elemzési szempontok, amit Cságoly Ferenc Középületek című könyvének Könyvtár című fejezetéből vettem át (Cságoly, 2004).

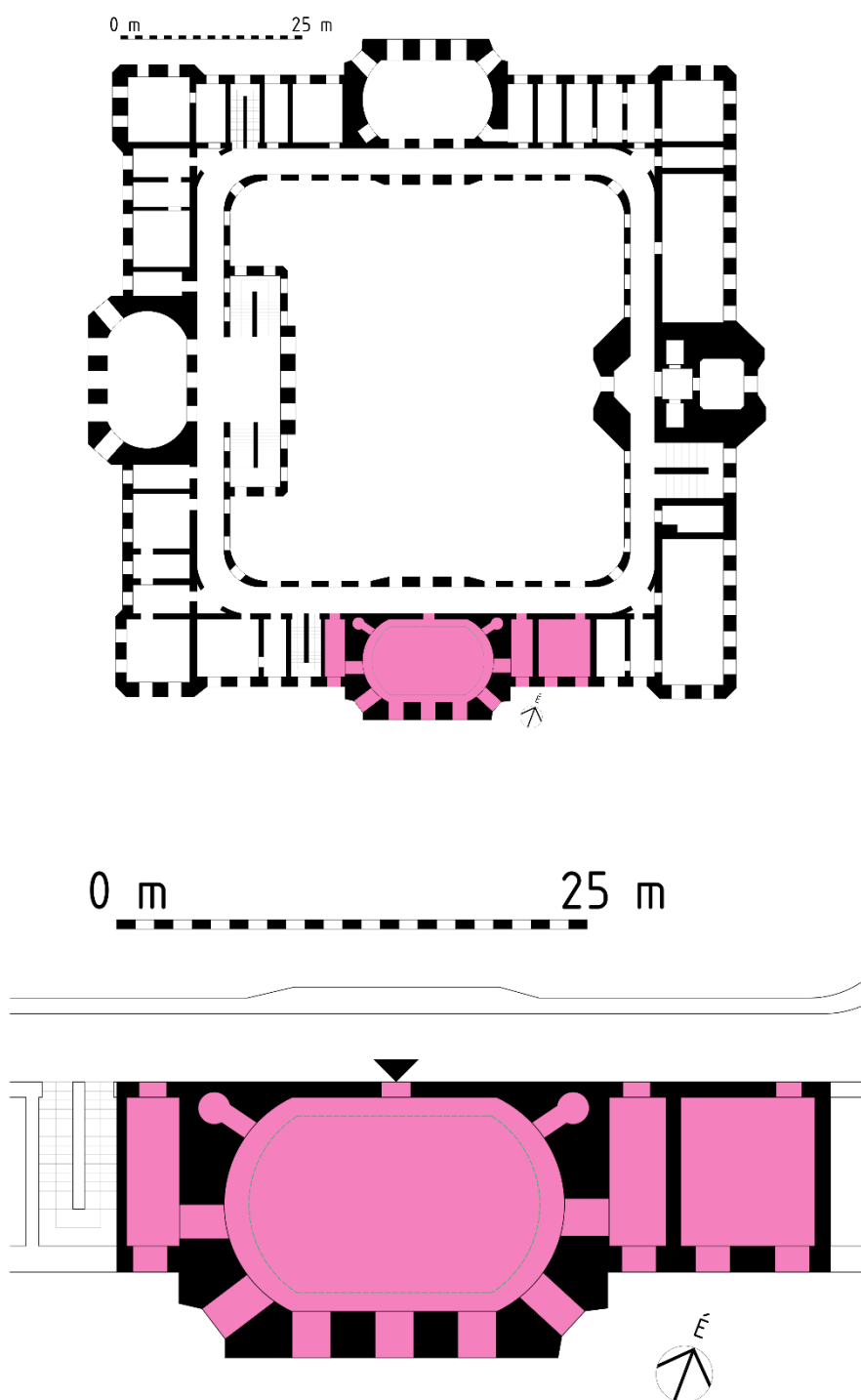
24. ábra: Az öt könyvtár épülete és könyvtár helyiségeik [24]

Pécs, Klimó György könyvtárának alaprajza

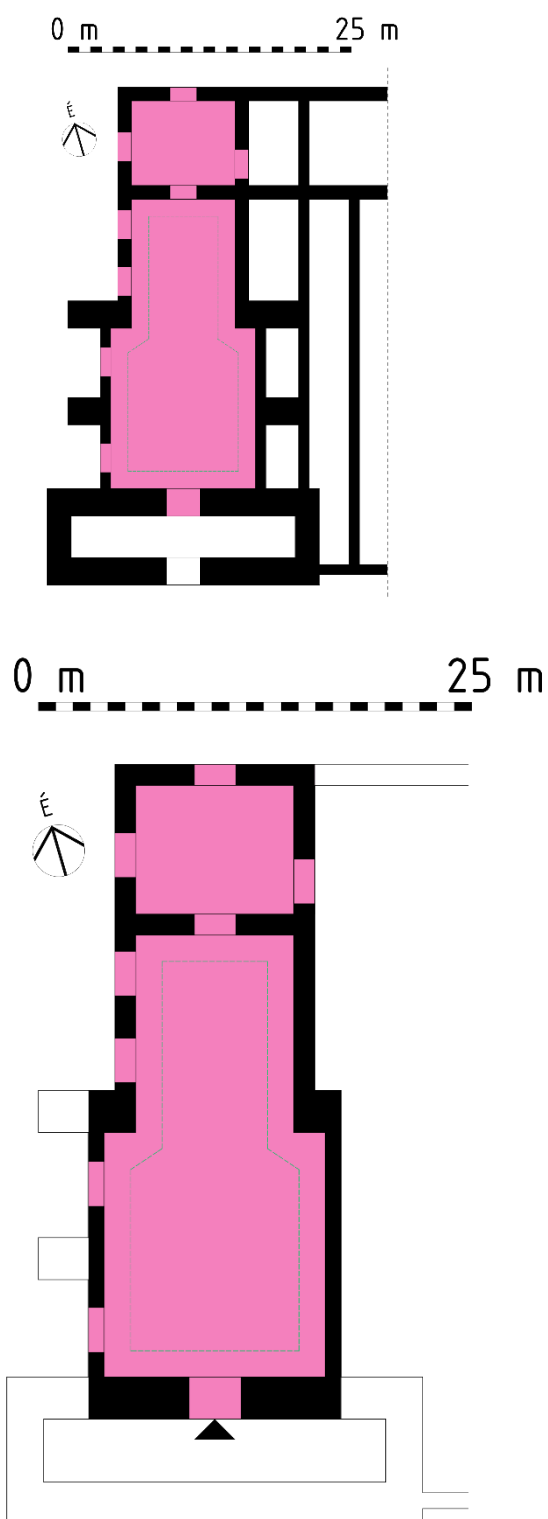
25. ábra: Pécsi püspöki palota könyvtár épülete és könyvtár helyiségei [25]

Eger, Esterházy Károly könyvtárának alaprajza

26. ábra: Egri Líceum épülete és könyvtár helyiségei [26]

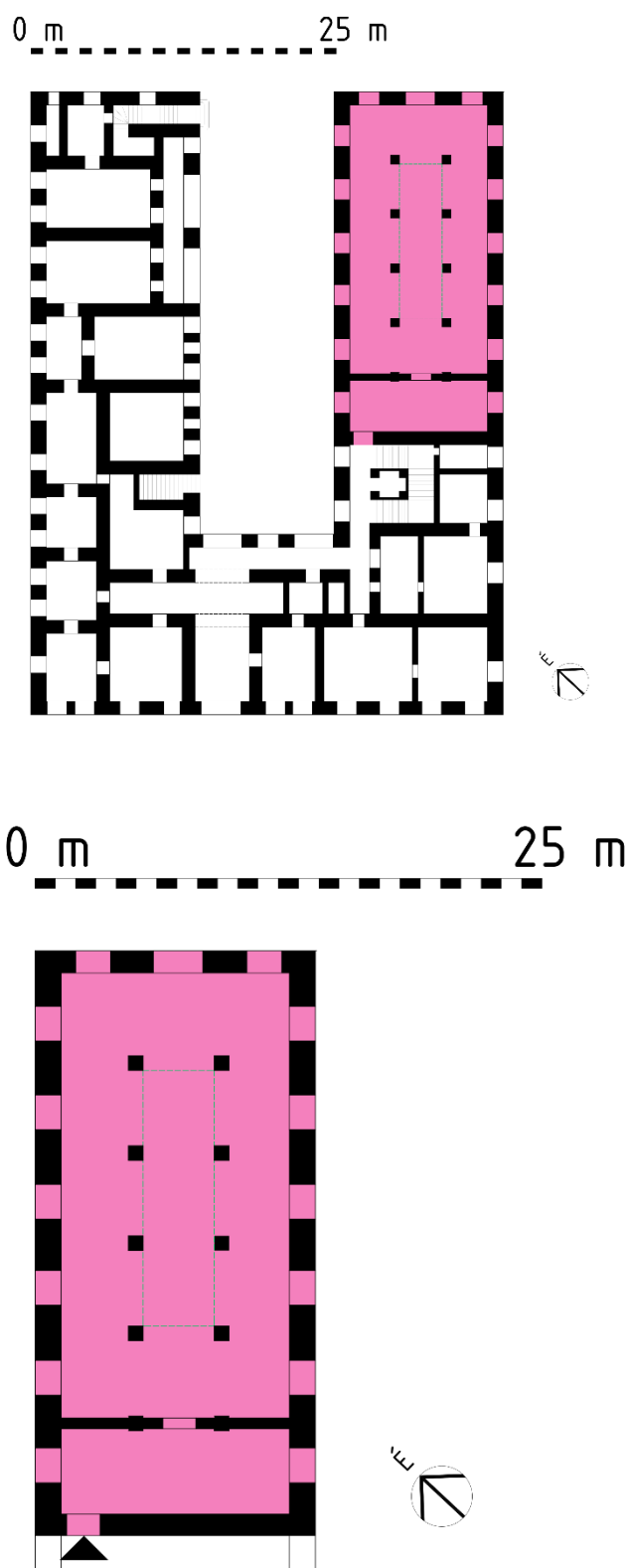
Gyulafehérvár, Batthyány Ignác könyvtárának alaprajza

Megjegyzés: az alaprajz alapját az eredetileg templom épület átépítése előtti terv szolgáltatta, azt képek elemzésével egészítettem ki, hogy egy elméleti alaprajzot meg tudjak rajzolni, helyszíni felméréssel kellene az alaprajzot pontosítani.

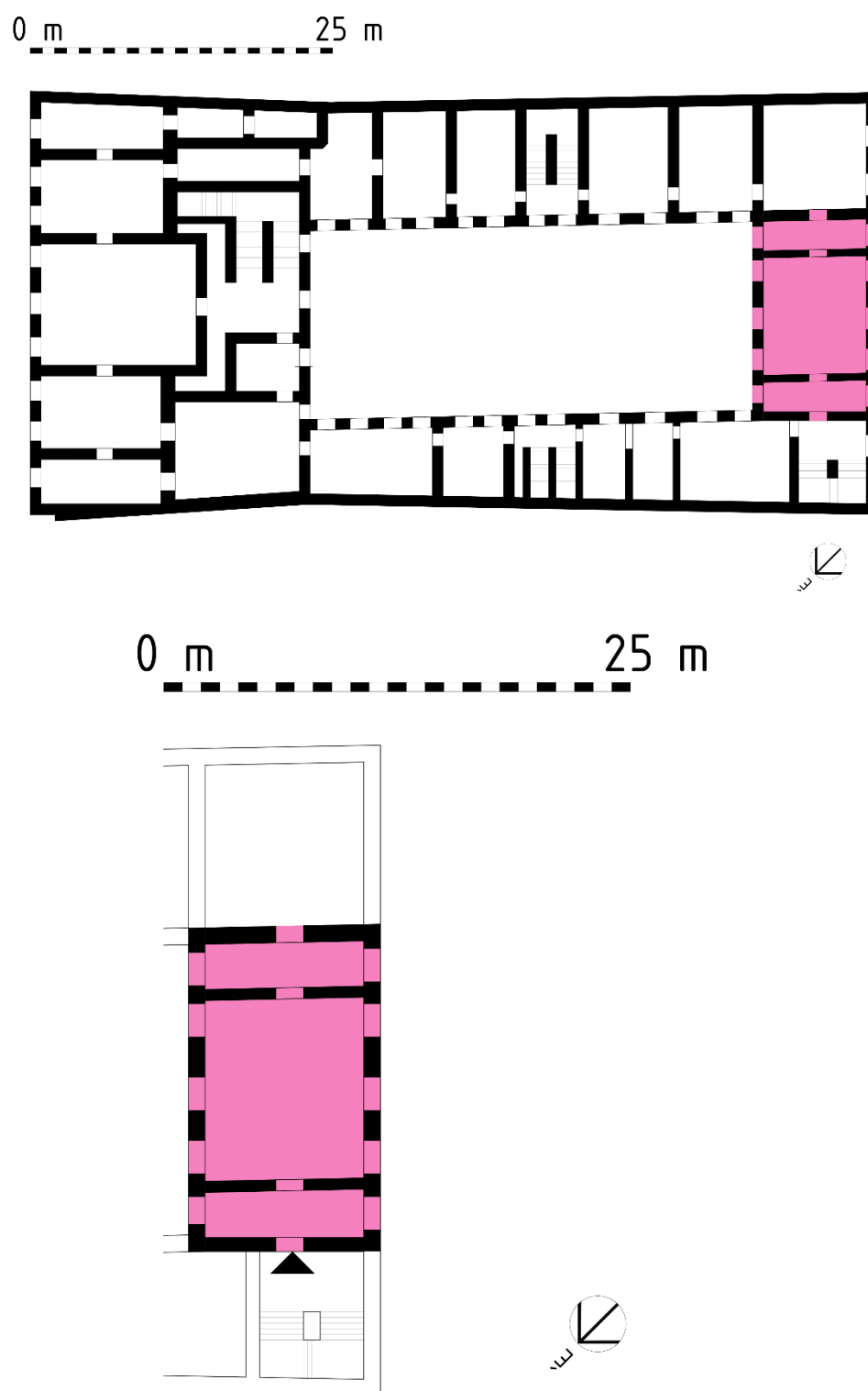
27. ábra: Batthyáneum épülete és könyvtár helyiségei [27]

Marosvásárhely, Teleki Téka alaprajza

28. ábra: Teleki Téka épülete és könyvtár helyiségei [28]

Nagyszeben, Brukenthal Sámuel könyvtárának alaprajza

29. ábra: Brukenthal palota és könyvtár helyiségei [29]

Építési adatok összehasonlítása

Építési adatok					
Épület	Püspöki palota könyvtár épülete	Egri líceum könyvtára	Batthyáneum	Teleki Téka	Brukenthal- palota
Város	Pécs	Eger	Gyulafehérvár	Marosvásárhely	Nagyszeben
Cím (mai)	Magyarország, Pécs, Dóm tér 23	Mo., Eger, Eszterházy tér 1	Románia, Gyulafehérvár, Bethlen Gábor utca 1	Románia, Marosvásárhely , Bolyai utca 17	Románia, Nagyszeben , Nagy tér 4-5
Építető, felekezet	Klimó György, római katolikus	Barkóczy Ferenc (1761-ig) Eszterházy Károly (1762-től), római katolikus	Batthyány Ignác, római katolikus	Teleki Sámuel, református	Bruckenthal Sámuel, evangélikus
Építető rangja	püspök	püspökök	püspök	gróf	báró
Építés típusa	Új épület	Új épület	Átalakítás	Új szárny	Új épület
Építész, tervezés éve	nincs adat	Josef Ignaz (1761- 1764), Gerl Fellner Jakab (1764- 1779)	n.a.	Ernest Koch (1797), Türk Antal (1797 nyara), Ignatz Schlaff (1799)	Franz Burger
Építés éve	18. sz. második fele	1762-1785	1792-1794	1799-1802	1778-1788

Könyvtár megnyitás éve	1774	1793	1798	1803	1817
Stílus	Barokk	Barokk	Barokk	Barokk	Barokk
Létrehozás oka	Egyetemi könyvtár, szakkönyvtár	Egyetemi épület könyvtárra	Nyilvános könyvtár	Nyilvános könyvtár	Nyilvános könyvtár és múzeum
Mai funkció	nincs adat	könyvtár	könyvtár	könyvtár	múzeum és képtár

1. táblázat: Építési adatok [30]

Az építési adatokból látszik, hogy az első magyarországi nyilvános könyvtárak kialakításánál egy kronologikus sorrend állítható fel 1770 és 1820 közötti időszakban, de alapvetően a építés mindegyik esetben a XVIII. század második felében/végén zajlott. Ez pedig összefügg azzal is, hogy melyik építtető kivel volt kapcsolatba, kitől inspirálódott, milyen példákat látott.

Az 5 könyvtár közül jelenleg ma csak 2 található Magyarországon, 3 a határon túl található meg, Románia területén. Ahogy a könyvtárak bemutatójánál is látszott a könyvtárak két kategóriára oszthatóak az építtető tisztsége, vallási hovatartozása alapján és nemzetisége alapján, 3 db főpapi és 2 db főúri könyvtár van, amelyből 3 római katolikus, egy református erdélyi, egy pedig evangélikus erdélyi szász alapítású.

A táblázatból megfigyelhető, hogy 5-ből 3 épület teljesen új építésű, 1 egy meglévő épület bővítése egy teljesen új szárnyal, 1 pedig egy meglévő épület funkcionális és építészeti átalakítása. Összegezve: a belső térszervezés és megvilágítás minden esetben a funkcióra tekintettel került kialakításra.

Továbbá az is kiolvasható, hogy az épület/ épületrész megépítése után eltelt bizonyos idő, mielőtt a könyvtárat a nyilvánosság előtt megnyitották, van, ahol ez csak 1 év, de van, ahol közel 30 év eltelik a kettő között.

Térbeliség

Térbeliség					
Épület	Püspöki palota könyvtár épülete	Egri líceum könyvtára	Batthyáneum	Teleki Téka	Brukenthal-palota
Könyvtár épület(szárny) helye	Püspöki palota délnyugati oldalán új épület	Líceum déli szárnya	Egykori, 18. sz. eleji barokk templom	Egyemeletes barokk lakóház új szárnya	Palota hátsó szárnya
Könyvtár helye épületen belül	Egyszintes épület 3 helyisége	Déli szárny központi nagyterme az első és második emeleten	Egykori templom, második és harmadik emeletén egy előtérrel	Új szárnyban 2 emeleten	Hátsó szárny első emeletén 3 helyiség
Térforma	1 traktus, 3 terem	Csarnoktér	Barokk csarnok	Háromhajós	1 traktus, 3 terem
Térszervezés	osztott tér	osztott tér	bővített tér	osztott tér	osztott tér
Alaprajzi forma	Longitudinális, tengelyesen szimmetrikus	lekerekített téglalap, tengelyesen szimmetrikus	Longitudinális, tengelyesen szimmetrikus	Longitudinális, tengelyesen szimmetrikus	Longitudinális, tengelyesen szimmetrikus
Méret; Belmagasság	nincs adat; egy szintnyi belmagasság	19x11x15 méter; 2 szintnyi belmagasság	Pontos méretről nincs adat; 2 szintnyi belmagasság	Pontos méretről nincs adat, 2 szintnyi belmagasság	nincs adat, egy szintnyi belmagasság
Szintek száma	n.a.	egy szint + galéria szint	egy szint + galéria szint	egy szint + galéria szint	n.a.

2. táblázat: Térbeliség [31]

Habár az előző táblázatból kiolvashattuk, hogy az 5 könyvtár közül 3 teljesen új építésű épület volt, ezzel szemben csak 1 épület, a Pécsi püspöki palota könyvtára épült kizárólagosan könyvtár funkció számára. A többi épületben a könyvtár egy már meglévő vagy új épület egyik új funkciója volt, azok ilyen formában multifunkciós épületek voltak.

Az 5 könyvtárra jellemző, hogy egyterűek voltak, az 5-ből 1, a Teleki Téka volt csak háromhajós tér. Emellett jellemzően hosszházas elrendezésű terekről beszélünk, egyedül az Egri líceum könyvtára mozdult a centrális tér irányába, mivel lekerekített téglalap alaprajzú volt, azonban ez se igazi centrális tér. Viszont a tengelyes szimmetria, ami a barokkban

kiemelten fontos térszervezési elem, szinte mindenütt megfigyelhető részben vagy egészben, és ez is a rendezettségére való törekvés egyik látványos eleme.

A táblázatból kiolvasható, hogy 3 könyvtár több szint belmagasságú volt, ezek pedig galéria szinttel voltak két szintre osztva. 2 könyvtár pedig feltehetően egy szint belmagasságú volt, ebből kifolyólag ezekben nem valószínűsíthető, hogy galéria megtalálható lett volna.

Helyiségek

Helyiségek					
Épület	Püspöki palota könyvtár épülete	Egri líceum könyvtára	Batthyáneum	Teleki Téka	Brukenthal-palota
Bejárat, belépő tér	Belső udvar felől, előtérből	Oldalfolyósó felől	Előtérből	Előtérből	Hátsó lépcsőn keresztül
Helyiségek száma	1+3	4	1+2	1+2	3
Helyiségek listája	előtér + 1 db olvasó szoba, 1 db középső nagyterem, 1 db könyvtárszoba	1 db nagyterem, 1 db olvasó szoba, 2 db mellékterem	előtér + 1db nagyterem, 1 db szoba	előtér + nagyterem, olvasó szoba	1 db nagyterem, 2 db szoba
Kapcsolódó terek, funkciók	tőle nyugatra déli saroktorony, mint csillagvizsgáló; tőle keletre püspöki rezidencia épülete	Egyetemi termek; csillagvizsgáló torony az épületen belül	Püspöki nyomda, könyvtáros lakása, nyílt teraszon csillagvizsgáló	Könyvtáros lakosztálya, lakószárny	Iroda, Múzeum terek, lakó terek

3. táblázat: Helyiségek [32]

Mind az öt könyvtárra igaz, hogy a könyvtár nagytermébe közvetlen az utcáról nem lehet bejutni. A könyvtár mindig több helyiségből állt, azokat jellemzően megelőzi egy előtér, ami 3 esetben a könyvtár előterének dedikált helyiség, 1 esetben, az Egri Líceumnál az egyetem oldalfolyósója funkcionál előtérként is, a Brukenthal-palotában pedig a hátsó lépcsőház érkező szintje lehetett a könyvtár előtere.

A könyvtár nagytermét 3 könyvtárnál (pécsi püspöki palota könyvtára, Teleki Téka és Brukenthal-palota), egy olvasó szoba is megelőzte. A Batthyáneumnál az olvasó szoba a nagyterem után volt, az Egri Líceumnál pedig külön bejáratú, azaz nem a könyvtárteremből nyíló helyiségben volt az olvasó szoba.

A püspöki könyvtárakra jellemző, hogy mellette csillagvizsgálókat is kialakítottak, mivel a korban a természettudományos alapon álló, műszereket használó, térképészeti alapú csillagászat viszonylag új tudományág volt. A Teleki Tékáról és a Batthyáneum épületéről biztosan tudjuk, hogy kialakítottak bennük a könyvtáros számára egy lakrészt, utóbbinál püspöki nyomda is kialakításra került. Illetve az se ritka, hogy a könyvgyűjtemények mellett más jellegű gyűjtemény is helyet kapott, ez a Brukenthal-palotára igaz, mert ez az épület a kezdetektől múzeumi céllal is épült.

Természetes megvilágítás

Természetes megvilágítás					
Épület	Püspöki palota könyvtár épülete	Egri líceum könyvtára	Batthyáneum	Teleki Téka	Brukenthal- palota
Tájolás, bevilágítás	Ablakok déli irányba néznek	Ablakok déli irányba néznek	Ablakok nyugati irányba néznek, illetve északi és déli oldalról is van bevilágítás	Ablakok északkeleti, északnyugati és délkeleti irányba néznek	Ablakok északkeleti és délnyugati irányba néznek
Ablakok száma	Olvasó szobában 1 db; középső nagyteremben 3 db, középső erkéllyel; könyvtárszobában 1 db	Nagyteremben földszinten 5 db, galéria szinten 5 db; olvasó szobában 2 db; melléktermekben szobákban 1-1 db	Nagyteremben 4 db, szobában 2 db	Nagyteremben földszinten 13 db, galéria szinten 15 db; olvasó szobában 2 db	Nagyteremben 3 db; szobákban 1-1 db

Ablakok mérete belmag. -hoz viszonyítva	n. a.	Nagy, emelet magas ablakok, alacsony parapet magassággal	Nagy, emelet magas ablakok, alacsony parapet magassággal	Kisebb ablakok, normál parapet magassággal	n.a.
Ablakokon ki lehet-e látni?	Kilátás biztosított	Kilátás biztosított	Kilátás biztosított	Kilátás biztosított	Kilátás biztosított

4. táblázat: Természetes megvilágítás [33]

A természetes megvilágítás megállapítását nehezíti, hogy a Püspöki palota könyvtáráról és a Brukenthal könyvtárról nincsenek belső képek, amik ezeket az információkat be tudnák mutatni, ezért csak az alaprajzok és a homlokzati képek alapján tudunk következtetni ezekre. A későbbi helyszíni felmérés e szempontból is fontos lehet.

Mivel ebben a korban még nem volt elektromos áram, így izzólámpa se, ezért a természetes megvilágítás szerepe fontos lehetett. Ezt bizonyítja, hogy ahol a beépítés lehetővé tette, próbálták az épület nyílászáróit déli irányba tájolni. Ha ez nem volt lehetséges, akkor pedig jellemzően több irányba nyitottak ablakokat.

Ehhez kapcsolódóan a nagyteremben több ablak volt található, van, ahol nem csak egy, hanem két szinten is. A kapcsolódó különböző funkciójú szobákban jellemzően kevesebb 1-2 ablak volt található a szobák méretéhez igazodva.

A bevilágítás mértékének növelését szolgálta az is, hogy ahol lehetett egész szintes nyílászárókat raktak be, alacsony parapet magassággal, ahol pedig ez nem volt lehetséges, ott halmozták a nyílászárókat.

Mindezekkel összefügg, hogy a mai könyvtár vagy akár múzeum építészettel szemben, ahol a nyílászárókból legtöbb esetben nem lehet kitekinteni a külvilágra, ebben a korban a nyílászárókon keresztül a kilátás biztosított volt.

A mesterséges, esti megvilágítás korabeli megoldásaira csak közvetetten, analógiásan tudunk következtetni. Későbbi kutatás során várhatóan kerülnek elő leltárak, leírások, korabeli ábrázolások korai fényképek, amelyek alapján rekonstruálni lehet az egykori használatot, világítástechnikát.

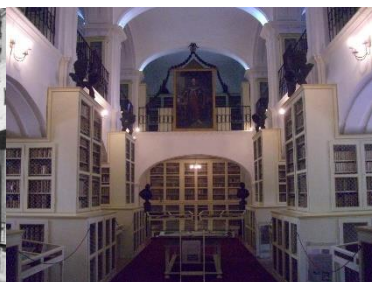
Belső terek

11. ábra: Egeri Líceum
könyvtárterme [11]

16. ábra: Gyulafehérvár,
Batthyáneum nagyterme [16]

20. ábra: Teleki Téka
nagyterem [20]

Belső terek					
Épület	Püspöki palota könyvtár épülete	Egeri líceum könyvtára	Batthyáneum	Teleki Téka	Brukenthal- palota
Berendezés, bútorzat	Falhoz rögzített, beépített, polcos, magas könyvszekrények	Beépített, belső falfelület egészét beborító fa állványzat, abban kialakított nyitott könyvespolcok	Beépített, belső falfelület egészét beborító fa állványzat, abban kialakított nyitott könyvespolcok	Beépített, polcos, zárható könyves szekrények	n.a.
Felső polc sorok elérhetősége	Gurulós létra segítségével	Gurulós létra segítségével	Földről, galériáról elérhető	Földről, galériáról elérhető	n.a
Galéria kialakítása	n.a.	fa szerkezetű galéria az állványzatba integrálva	fa szerkezetű galéria az állványzatba integrálva	Épített galéria szint kovácsoltvas mellvéddel	feltehetően nincs galéria

Berendezés jelenlegi állapota	1832-ben a gyűjteményt átköltöztetik a Pécsi Püspöki Lyceum épületébe feltehetően eredeti bútorok felhasználásával	Eredeti bútorzat	Eredeti bútorzat	Eredeti bútorzat	n.a.
Mennyezet	Boltozat	Teknőboltozat	Boltozat	Boltozat	n.a.
Padlózat	olvasó szoba: deszka padlózat; nagyterem: tölgyfa anyagú, szabályos négyyszög mintázatú padlózat; könyvtárszoba: tölgyfa padlózat	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

5. táblázat: Belső terek [34]

Az ekkori könyvtárakra jellemző, hogy a könyvek tárolására faszerkezetű beépített, polcos rendszert alkalmaztak. Zárt szekrények csak egy esetben fordultak elő, ez a kialakítás a Teleki Tékában található.

Három könyvtárból, ahol galéria szint található, kettőben (Egri Líceum és Batthyáneum) a galéria a könyvesszekrényekkel egybeépített, állványzatként készült el. A Teleki Tékában a galéria szint épített volt.

Két könyvtárnál, Püspöki palota könyvtára és Egri Líceum könyvtára, a berendezések leírásából és képek alapján megállapítható, hogy a legfelsőbb könyvespolcok elérését gurulós létra segítségével biztosították, a többi könyvtárba a legfelsőbb polcok is elérhetőek voltak egy átlagos termetű ember számára, a Brukenthal könyvtárról nincs adat.

4 könyvtárból, ahol megállapítható, háromban az eredeti bútorzat található, a negyediknél, a Pécsi püspöki könyvtárnál feltételezések vannak, hogy amikor 1832-ben a gyűjteményt átköltöztették a Pécsi Püspöki Lyceum épületébe, akkor feltehetően az eredeti bútorok felhasználásával, átalakításával alakították ki az ottani bútorzatot.

Az 5 könyvtárnál négyből, ahol rendelkezésre áll adat, megállapítható, hogy boltozatos kialakítású. Emellett egy épületnél tudható az eredeti padlózat, a Pécsi püspöki könyvtárban az olvasó szobában deszka padlózat, a nagyteremben tölgyfa anyagú, szabályos négyszög mintázatú padlózat, a könyvtárszobában tölgyfa padlózat található.

A kutatás további lehetséges irányai

A kutatás következő lépése elsősorban a vizsgált könyvtárak jelenlegi állapotának felmérése lehet. Ezzel több, most még ismeretlen adattal ki lehet egészíteni a kutatást. Nem a dolgozat célja, de műemlékvédelmi szempontból is fontos az épületek felmérése, bútorozással és könyvekkel bővített értékleltáruk elkészítése.

A mostani kutatásom során mind a főpapi mind a főúri gyűjteményekből csak azokra fókuszáltam, amik a legjelentősebbek, abból a szempontból, hogy a meglévő magánkönyvtári gyűjteményeiket az alapítók a köz számára megnyitották, és ezt építészeti eszközökkel, mint bejárat, is nyilvánvalóvá tették.

Közös jellemzőik, hogy e szempont miatt ezek a könyvtárak egy épületben minimum leválasztott külön szárnyat kaptak a könyvtár funkciónak, vagy pedig olyan intézmény részeként lettek kialakítva, ami szorosan összefügg a könyvtárral. Fontos jellemző az is, hogy a főpapok a könyvtárral egybeszerkesztve csillagvizsgálót is építettek.

Fontos azonban, hogy a bemutatott példák mellett számos magánkönyvtár jött létre még a korban.

A főpapi könyvtár a papnevelés miatt a püspöki székhelyen szükséges volt, így valamennyi római katolikus főpap udvarában volt könyvtár. Így Padányi Bíró Márton és Koller Ignác veszprémi püspököknek sümegi, illetve veszprémi könyvtáraik voltak. Patachich Ádám (1717-1784) nagyváradai püspök, majd kalocsai érsek, könyvtárát eredetileg budai palotájában helyezte el, később azt egyesítette a kalocsai káptalan és székesegyház könyvtáraival. Herzan Ferenc (1735-1804) szombathelyi püspök gyűjteménye alkotta a szombathelyi püspöki könyvtárat. Ezek mellett még volt az Esztergomi Főszékesegyház könyvtára és a Pannonhalmi Bencés Főapátság könyvtára is. Ezek azonban vagy jelentősen átépültek, vagy nem maradtak fenn, illetve olyan meghatározó előzményekkel bírnak, amelyek egyedivé teszik történetüket (Márton hegyi apátság).

Főurak is jelentős számban rendelkeztek még magánkönyvtárakkal. Például a barokk kastélyok rendszeres helyisége volt a könyvtár. Ilyen volt például a Ráday Könyvtár, amit

Ráday Gedeon (1713-1762) péceli kastélyában helyezte el, két nagy teremben. Vagy az Apponyi család könyvtára, Forgách Miklós gyűjteménye, Viczay család hédervári 15.000 kötetes könyvtára, Sztáray családi könyvtára Nagymihályban, Esterházy család kismartoni és cseklészi könyvtárai, Belezna, Radvánszky és Prónay családok gyűjteményei, Orczy Lőrincznek 8700 kötetes tarnaórsi könyvtára stb.

Ezek mellett kollégiumi könyvtárak, szakkönyvtárak is voltak kis számban találhatóak, illetve tudósok, írók, köznemesek, polgárok is rendelkeztek különböző méretű könyvtárakkal. Egyes helyeken kölcsönkönyvtárak alapításával is próbálkoztak.

A további kutatások során ezeket a magánkönyvtárakat is érdekes lenne feltárni. Fontossági sorrendben a további főpapi, majd a főúri, barokk kastélyokban található könyvtárakat érdemes vizsgálni, mivel az ennél kisebb könyvtárak anyagai már nehezebben fellelhetőek.

Illetve érdekes lehet vizsgálni, hogy a nyilvánossá tett magánkönyvtári gyűjtemények milyen szerepet játszottak, milyen hatással voltak az első három állami tudományos könyvtárunk kialakításában. Ezek az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és az Egyetemi Könyvtár.

Más kutatási szempontból érdekes lehet a magyar gyakorlatot párhuzamba állítani más európai könyvtárakkal a korból, kiemelt figyelemmel a felekezeti sajátosságokra és az oktatásban betöltött szerepükre.

A további kutatások során az ebben a dolgozatban alkalmazott kutatási módszertan és elemzési szempontok átvihetők, ezzel egy egységes elemzési módszer, metódus alapján a vizsgálatok jól összehasonlítható adatokat tartalmazva, lehetővé teszik egy áttekinthető építészeti összefoglalás megírását.

Források

Könyvtár- és olvasmánytörténeti kutatások:

Tóth András: II. 1711-1867. In: Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest: Gondolat, 1987. ISBN 963 281 763 X

Internetes elérés: Magyar Elektronikus Könyvtár. <https://mek.oszk.hu/03100/03159/> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Dóbék Ágnes, ed.: Könyvek magántulajdonban (1770–1820). Reciti konferenciakötetek, 6. Reciti, Budapest, 2020. ISBN 978–615-5478–90-1

Internetes elérés: REAL - az MTA Könyvtárának Repozitóriuma. <http://real.mtak.hu/111014/> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Pécs, Klimó György könyvtára:

Schmelcz-Pohánka Éva: A Klimó György-féle épület – A nyilvános könyvtár helye a Püspöki Palotában (1774–1832). In: Schmelcz-Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Könyvtár története (1774- 1945). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, 2012. ISBN 978-963-642-499-2

Internetes elérés: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.

<https://www.lib.pte.hu/sites/docs/polc/documents/Schmelcz-Pohanka-Eva-A-Pecsi-Puspoki-Konyvtar-Tortenete-1774-1945-PTE-EK-Pecs-2012/pdf/Schmelcz-Pohanka-Eva-A-Pecsi-Puspoki-Konyvtar-Tortenete-1774-1945-PTE-EK-Pecs-2012.pdf> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Weboldal: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.

https://www.lib.pte.hu/hu/klimo_konyvtar_es_egyetemtorteneti_kiallitas-77 (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Weboldal: Pécsi Egyházmegye. <https://pecsiegyhazmegye.hu/palyazatok/448-palyazatok-az-ezereves-pecsi-puspokseg-kulturalis-es-tortenelmi-oroksegenek-megorzese> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Eger, Esterházy Károly könyvtára:

Antalóczi Lajos: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története : 1793-1989. Eger: Egri Főegyházmegyei Könyvtár, 1989. ISBN 963 01 9557 7

Internetes elérés: Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.niif.hu/01700/01770/01770.pdf> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Soós, Imre: Az egri egyetem felállításának terve (1754-1777). Az Egeri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 5. köt.) = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis (Nova series, Tom. 5.). Eger, Egeri Tanárképző Főiskola, 1967. pp. 303-321.

Internetes elérés: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Intézményi Publikációk Repozitóriuma. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/1050/1/303-321_Soos.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Bardoly István, Haris Andrea, Somorjay Sélysette: Magyarország Műemlékjegyzéke Heves Megye. Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2005. ISBN 963-86510-9-1

Internetes elérés: Internet Archive, koh.hu.

<https://web.archive.org/web/20110626044735/http://www.koh.hu/download/Heves-uj.pdf> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Monok István: egri Főegyházmegyei Könyvtár. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Budapest, Balassi Kiadó, 2004. pp. 279-280. ISBN 963 506 582 5

Internetes elérés: REAL - az MTA Könyvtárának Repozitóriuma.

http://real.mtak.hu/21672/1/Monok_egri_kvt_Mamul02.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Weboldal: Főegyházmegyei Könyvtár, Eger.

<https://www.efkt.hu/index.php/rolunk/historia/koenyvtarunk-roevide-toertene> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Weboldal: A múltak kútja.

https://amultnakkutja.blog.hu/2022/04/10/az_egri_liceum_tudomanyos_konyvgyujtemenye_a_bibliotheca_eszterhazyana (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Gyulafehérvár, Batthyány Ignác könyvtára:

Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. In: Könyv- és könyvtártörténeti szöveggyűjtemény. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1899. pp. 427-454.

Internetes elérés: Magyar Elektronikus Könyvtár.

<https://mek.oszk.hu/03200/03231/html/varju.htm> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Dr. Iacob Marza: Batthyaneum Könyvtár, Gyulafehérvár. In: Aetas, (8) 3, 1993. pp. 227-229.

Internetes elérés: SZTE Egyetemi Kiadványok Repozitórium. https://acta.bibl.u-szeged.hu/41604/1/aetas_1993_003.pdf (Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Kovács Zsolt: A gyulafehérvári trinitárius templom és rendház egykori berendezése. In:

Kovács Zsolt, Sarkadi Nagy Emese, Weisz Attila (szerk.): Liber discipulorum tanulmányok

Kovács András 65. születésnapjára. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011. pp. 197-219. ISBN 978-606-8178-33-2

Internetes elérés: Magyar elektronikus könyvtár. <https://mek.oszk.hu/11800/11829/11829.pdf> (Letöltés ideje: 2024.11.01.)

Kovács András: A gyulafehérvári Batthyaneum. In: Korunk, 23 (7), 2012. július. pp. 18-23.

Internetes elérés: Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis.

https://epa.oszk.hu/00400/00458/00582/pdf/EPA00458_korunk_2012_07_018-023.pdf

(Letöltés ideje: 2024.11.01.)

Weboldal: Magyar Katolikus Lexikon.

<http://lexikon.katolikus.hu/B/Batthy%C3%A1neum.html> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Marosvásárhely, Teleki Téka:

Orbán János: Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtáráról és gyűjteményeiről. In: Magyar Könyvszemle, 133 (4), 2017. pp. 427-454.

Internetes elérés: Az MTA Könyvtár és Információs Központ.

<https://ojs.mtak.hu/index.php/mksz/article/view/579/760> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Deé Nagy Anikó: A könyvtáralapító Teleki Sámuel. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1997. pp. 157-227. ISBN 973 98092 1 9

Internetes elérés: Magyar Elektronikus Könyvtár. <https://mek.oszk.hu/03200/03247/> (Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Deé Nagy Anikó: Teleki-Téka, Marosvásárhely. In: Aetas, (8) 3, 1993. pp. 229-240.

Internetes elérés: SZTE Egyetemi Kiadványok Repozitórium. https://acta.bibl.u-szeged.hu/41604/1/aetas_1993_003.pdf (Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Weboldal: Vertex Pavilions. <https://vertexpavilions.com/from-bricks-to-digital-teleki-bolyai-librarys-scan-to-bim-survey/> (Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Nagyszeben, Brukenthal Sámuel könyvtára:

Nägler Doina: A Brukenthal Könyvtár, Nagyszeben. In: Aetas, (8) 3, 1993. pp. 224-227.

Internetes elérés: SZTE Egyetemi Kiadványok Repozitórium. http://acta.bibl.u-szeged.hu/49463/1/aetas_1993_003_223-227.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Alexandru Avram, Dávid Ferenc: A nagyszebeni Brukenthal palota belső díszítése. In: Ars Hungarica, 24 (2), 1996. pp. 177-188.

Internetes elérés: Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis.

https://epa.oszk.hu/01600/01615/00068/pdf/EPA01615_ars_hungarica_1996_02_177-188.pdf

(Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Weboldal: Muzeul National Brukenthal. <https://www.brukenthalmuseum.ro/> (Letöltés ideje: 2024.10.27.)

Weboldal: explore Carpathia. <https://www.explorecarpathia.eu/hu/romania/nagyszeben-sibiu/brukenthal-palota-brukenthal-muzeum-es-keptar> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

Elemzés:

Csángoly Ferenc: Középületek. Budapest: Terc Kft., 2004. pp- 211-217. ISBN 9639535095

Ábrajegyzék

[1] 1. ábra: Karacs Ferenc térképe 1813;

forrás: nemzetikonyvtar.blog.hu.

https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2020/06/15/250_evvel_ezelott_szuletett_karacs_ferenc_magyar_terkepmetszo_emlekkiallitas-elozetes_692 (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[2] 2. ábra: Pécsi püspöki könyvtár helye;

forrás: saját szerkesztés Google Maps alapján

[3]-[6] 3. ábra: Hermannng pozsonyi mérnök tervrajza a pécsi püspöki palotáról (1754) a könyvtár építése előtről.

4. ábra: A pécsi püspöki könyvtár épülete, homlokzata 1778-ban

5. ábra: A pécsi püspöki palota épület együttese ma madártávlatból

6. ábra: A könyvtár alaprajza 1774-ben

forrás: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.

<https://www.lib.pte.hu/sites/docs/polc/documents/Schmelczer-Pohanka-Eva-A-Pecsi-Puspoki-Konyvtar-Tortenete-1774-1945-PTE-EK-Pecs-2012/pdf/Schmelczer-Pohanka-Eva-A-Pecsi-Puspoki-Konyvtar-Tortenete-1774-1945-PTE-EK-Pecs-2012.pdf> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[7] 7. ábra: A könyvtár helye az Egri Líceumban

forrás: saját szerkesztés Google Maps alapján

[8] 8. ábra: Egri Líceum keleti homlokzatirajza, 1784

forrás: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Intézményi Publikációk Repozitóriuma.

http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/1050/1/303-321_Soos.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[9] 9. ábra: Egri Líceum ma madártávlatból

forrás: Eger.hu. <https://www.eger.hu/hu/varos/tortenelmi-nevezetessegek/epitett-orokseg/c/a-liceum> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[10] 10. ábra: Egri Líceum alaprajza

forrás: Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis.

https://epa.oszk.hu/00100/00143/00071/pdf/kf_00143_2009_02_167-187.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[11] 11. ábra: Egri Líceum könyvtárterme

forrás: A múltnak kútja.

https://amultnakkutja.blog.hu/2022/04/10/az_egri_liceum_tudomanyos_konyvgyujtemenye_a_bibliotheca_eszterhazyana (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[12] 12. ábra: A Batthyáneum helye

forrás: saját szerkesztés Google Maps alapján

[13] 13. ábra: Gyulafehérvár, egykori trinitárius templom és kolostor, 1719

forrás: Műegyetemi Digitális Archívum.

<https://repozitorium.omikk.bme.hu/handle/10890/1423> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[14] 14. ábra: A templom alaprajza, 1786 után

forrás: Magyar elektronikus könyvtár. <https://mek.oszk.hu/11800/11829/11829.pdf> (Letöltés ideje: 2024.11.29.)

[15] 15. ábra: Gyulafehérvár, Batthyáneum

forrás: Magyar kurír. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/surgos-felujitasra-szorul-batthyany-ignac-puspok-gyulafehervari-csillagvizsgaloja> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[16] 16. ábra: Gyulafehérvár, Batthyáneum nagyterme

forrás: Magyar kurír. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-gyulafehervari-batthyaneum-felujitasa-prioritas-romanai-kulturpolitika-szamara> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[17] 17. ábra: A Teleki Téka helye;

forrás: saját szerkesztés Google Maps alapján

[18] 18. ábra: Ernest Koch terve, 1797

forrás: Erdélyi Múzeum Egyesület.

<https://api.eda.eme.ro/server/api/core/bitstreams/cb5c644c-d6ea-430f-bbf7-d997357b86ad/content> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[19] 19. ábra: Ignatz Schlaff terve, 1799

forrás: REAL - az MTA Könyvtárának Repozitóriuma.

http://real.mtak.hu/117145/2/KC_104_980.pdf (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[20] 20. ábra: Teleki Téka, nagyterem

forrás: Maszol. <https://maszol.ro/kultura/77408-kulisszatitkok-a-marosvasarhelyi-teleki-teka-gy-jtemenyer-1> (Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[21] 21. ábra: Brukenthal-palota és könyvtár helye

forrás: saját szerkesztés Google Maps alapján

[22] - [23] 22. ábra: Brukenthal-palota fő és belső homlokzata

23. ábra: Brukenthal-palota első emeleti alaprajza

forrás: Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis.

http://epa.niif.hu/01600/01615/00068/pdf/EPA01615_ars_hungarica_1996_02_177-188.pdf

(Letöltés ideje: 2023.05.15.)

[24] 24. ábra: Az öt könyvtár épülete és könyvtár helyiségeik [24]

forrás: saját szerkesztés

[25] 25. ábra: Pécsi püspöki palota könyvtár épülete és könyvtár helyiségei

forrás: saját szerkesztés

[26] 26. ábra: Egri Líceum épülete és könyvtár helyiségei

forrás: saját szerkesztés

[27] 27. ábra: Batthyáneum épülete és könyvtár helyiségei

forrás: saját szerkesztés

[28] 28. ábra: Teleki Téka épülete és könyvtár helyiségei

forrás: saját szerkesztés³³

[29] 29. ábra: Brukenthal palota és könyvtár helyiségei

forrás: saját szerkesztés

[30] 1. táblázat: Építési adatok

forrás: saját szerkesztés

[31] 2. táblázat: Térbeliség

forrás: saját szerkesztés

[32] 3. táblázat: Helyiségek

forrás: saját szerkesztés

[33] 4. táblázat: Természetes megvilágítás

forrás: saját szerkesztés

[34] 5. táblázat: Belső terek

forrás: saját szerkesztés